

Miroslav Petříček:

Osobní svědectví o komunikačních sítích a virtuální realitě

Připouštím, že moje osobní zkušenost s novými médii je omezená, i když určitou, byť leckdy jen zprostředkovanou představu o nich snad mám. Nicméně to je fakt, který nemohu nijak obejít a tomuto faktu musím také působit své úvahy.

Myslím, že není nesprávné, vyjdu-li zcela obecně z toho, že MÉDIA znamenají především média komunikace, třebaže "komunikace" se tu zjevně musí chápat v nejširším smyslu; a protože média komunikace jsou nejrůznější povahy od zjevně materiálních (jako jsou písmo, barva apod.) až po zjevně "imateriální" (zvuk, světlo, elektrické impulsy atd.), lze snad předpokládat, že jakýmsi minimálním společným momentem a jaksi opírným bodem při úvaze o médiích by mohlo být to, co se označuje termínem nebo metaforou SÍŤ a co je možné chápat jako obecný model (paradigma) KOMUNIKACE: telekomunikační síť, informační síť - a zcela obecně: univerzální "Vernetzung": systém komunikačních sítí obepínajících bezmála celou planetu. (V době "sítí" se zcela přirozeně častěji mluví o planetě než o světě.) To je model, který dobře vysvětluje nápadné implikace moderní společnosti médií: nové chápání vzdálenosti, rychlosti, tělesnosti vůbec a materiality, tedy takový "Weltbild", v němž v rychlosti zaniká dálka a distance, což je pohyb, který ve svých posledních důsledcích vede nikde až k anihilaci sféry intimity; na druhé straně se v této explozi pohybu zdá rozpouštět všechna "solidnost" REALITY, její "realitas" sama. Explosivní extenze médií v komplexně organizovaných technikách komunikace se téměř zdá působit, že SAMA STRUKTURA NAŠEHO ORGANISMU VRUSTÁ DO UNIVERZÁLNÍ SÍŤI VZÁJEMNĚ PROPOJENÝCH VZTAHU anebo naopak: TĚMĚ SE ZDÁ, ŽE TATO SÍŤ STRUKTURUJE SAMO VNITŘNÍ USTROJENÍ NAŠÍ TĚLESNÉ EXISTENCE. Skutečnost je jakoby univerzální orgán komunikace, realita sama je komplexní médium.

Jakkoli se to může zdát zcestné, mám za to, že tento model èi OBRAZ univerzální SÍŤI má jisté tradiční předobrazy, které sice patří do jiné situace a jiného kontextu, nicméně je lze ze strukturálního pohledu a díváme-li se nazpět pokládat za podobné èi ANALOGICKÉ. Onou analogií, kterou mám na mysli, je to, co můžeme nalézt u HERDERA, a to tam, kde popisuje èlovìka jako "poci•ujícího tvora" (empfindsames Wesen), tedy mám na mysli popisy, jichž se lze dovolávat právě v souvislosti s teorií "komunikace", nebo• jsou dosaženy především v Herderových pojednáních, v nichž se zabývá GENEZÍ ÈÈÈI (Abhandlung über den Ursprung der Sprache; event. Vom Erkennen und empfinden der menschlichen Seele) Herder tu hledá poslední kořeny, jakoby poslední základ lidské schopnosti èèèi, a touto půdou, na níž se stýká s animálním živlem, je mu instinktivní báze života, v níž je ŽIVÁ BYTOST JEŠŤI JAKOBY OSMOTICKY SPJATA S CELKEM (ŽIVÉ, ŽIVOUČÍ) SKUTEČNOSTI. Afektivita a poci•ování, spontánní vývoj intenzity, a nikoli signifikativní diferencovaných obsahů, tedy výraz, který je u Herdera pochopen jako téměř ještě nezprostředkovaná participace na božském duchu, to vše jsou klíčové motivy jeho pojetí "přirozené" èi "přirodní" èèèi (Naturesprache). Tato ÈÈÈ, která ještě není rozlišujícím instrumentem analýzy (a signifikace) je cosi jako UNIVERSÁLNÍ MÉDIUM, a ještě přesněji: SÍLOVÉ POLE (Kraftfeld), v němž je citící, sympatetický tvor spojen se všemi ostatními a právě prostřednictvím této SÍŤI, tohoto UNIVERSÁLNÍHO MÉDIA KOMUNIKACE

sladín s celým svìtem: všechna realita je jeden duch, jeden PLAMEN; jedinou "diferenciaci" zde pøedstavuje MODULACE INTENZIT a jejich RYTMUS, jimiž se toto médium universálního SDÍLENÍ ustavièní èeší a pøenáší vzruchy z jednoho konce na druhý způsobem, V NÌMŽ JAKO BY PROSTOR (distance) A ÈAS (pøedtím - potom) JEŠTÌ NEHRÁLY ŽÁDNOU ROLI. Alespoù jeden, struèný, ale charakteristický citát Herderovy Abhandlung über den Ursprung der Sprache:

"Hier ist ein empfindsames Wesen, das keine seiner lebhaften Empfindungen in sich einschliessen kann, das im ersten ueberraschenden Augenblick, selbst ohne Willkuer und Absicht, jede durch laute aeussern muss. Das war gleichsam der letzte muetterliche Druck der bildenden Hand der Natur, dass sie allen das Gesetz auf die Welt mitgab: 'Empfinde nicht fuer dich allein, sondern dein Gefuehl toene! (...) Nun ruehre man es nicht an, diese schwache, empfindsame Wesen! So allein und einzeln und jedem feindlichem Sturme des Weltalls es ausgesetzt scheint, so ist's nicht allein, es steht mit der ganzen Natur im Bunde. Es ist zart besaitet, aber die Natur hat in diese Saiten Tuene verborgen, die, gereizt und ermuntert, wieder andre gleich zart gebaute Gechoepfe wecken und wie durch eine unsichtbare Kette einem entferuten Herzen Funken mitteilen koennen, fuer dies ungesehene Geschoepf zu fuehlen. Diese Seufzer, diese Toene sind Sprache. Es gibt also eine Sprache der Empfindung, die unmittelbares Varugesetz ist."

To je, jak øíká Herder o pár stránek dále: „das Naturgesetz einer empfindsamen Haschine.“

Co zde Herder tímto způsobem popisuje èi EVOKUJE, to by z perspektivy konèícího 20. Století bylo možno nazvat MÝTICKOU èi RAJSKOU KOMUNIKAÈNÍ SÍTÍ, a to se vším, co takové "rajské" pøedstaví patøí: doslovná i metaforická harmonie, ale také – A PŘÁVÌ PROTÒ SI ZA SVÈ VÝCHODISKO ZVOLIL PŘÁVÌ HERDERA - jakási rajská NEZODPOVÌDNOST, namísto které je tu jedinou formou "odpovídání" EMPATICKÁ REZONANCE. A lze tu dokonce øíci: sama skuteènost je tu MÉDIUM, médium sice "živoucí", nicménì NIC NEŽ MÉDIUM. A ještì jedna ospravedlòující poznámka mimochodem: tento zdánlivì tak historický, bezmála archaický text možná není tak zcela neaktuální, rozhodni se mi modìk pøipomene každému, kdo ète napø. kapitolu o "sitornelu" z Deleuzeho a Guattariho knihy Tisíc plošin.

Nicménì – víme, že toto není poslední slovo Herderovy historie øeèi, nýbrž její prvopoèátek èi URGESCHICHTE. Nebo• øeè v pravém slova smyslu, øeè jako jazyk (jako langue, a ne jako langage) je teprve tam, kde se bytost odpoutá od instinktní vázanosti na prostøedí, kde ODLIŠUJE A ROZLIŠUJE, tedy teprve tam, kde do hry vstupuje to, co Herder nazývá "Besonnenheit", tedy – pøibližni – vòdomí; spíše však: schopnost odstupu, distance, vydílení z toho univerzálního živlu èi média komunikace, øeè jako jazyk je teprve tam, kde je teoretický, a tedy souèasnì reflexivní postoj – kde je v pravém slova smyslu JEDNÁNÍ. Tam, kde není pouhá rezonance, nýbrž OD-POVÍDÁNÍ, jež ovšem již nezáleží v empathetickém souzníí, nýbrž v tom, že èlovìk také NESE ODPOVÌDNOST: odpovídaje zodpovídá. A odpovědnost v tomto smyslu je pøirození pouze tam, kde je OD-STUP, tedy jednání, tedy distance a schopnost re-prezentace: schopnost pøedstavovat si (dùsledky, jednání, jeho cíle, jeho možnosti); je tam, kde je èlovìk již schopen mít nijaký WELTBILD, OBRAZ svìta v jeho celku, a mít tento obraz PØED-SEBOU; tedy je jen tam, kde je SCHOPNOST RE-PREZENTACE PØÍTOMNÈHO, a to jak v jeho "mi nulostní",

tak i jeho "budoucnostní" dimenzi.

Toto všechno jsou motivy velice známé a není ani třeba se u nich dlouho zdržovat. Co mne ovšem zajímá – a to právě v souvislosti s otázkou nových médií a "etiky", kterou bud' implikují, èi nikoli – je pozoruhodná PERSISTENCE tohoto základu herderovských analýz původu øeèi; persistence tohoto OBRAZU a jeho struktur i v myšlení 20. Století, byt' se s ním setkáváme ve zcela odlišných kontextech; a v neposlední øaði i v DESKRPCÍCH NOVÝCH MÉDIÍ, napø. médií tak zvané "masové komunikace". Uvažuje-li třeba McLuhan o "message" různých médií, o tom, co ZVIDITELÒUJÍ a jak jiným způsobem STRUKTURUJÍ realitu, jak ji prožíváme, øíká, že mechanizace jež ve filmu dosahuje krajní meze fragmentace a sekvenènosti (což je extrémní protiklad oné mýtické rezonanèní kontinuity komunikace), SE V TÈTO SVÈ LIMITNÍ PODOBÌ TRANSFORMUJE do svìta "rùstu z organických vzájemných vztahù". "Díky prostému mechanickému urychlení nás film pøenesl ze svìta posloupnosti a spojitosti do svìta tvoøivé konfigurace a struktury" [23], "poselstvím filmového média je pøechod od lineárních spojù ke konfiguracím" [23], AVŠAK NA DRUHÈ STRANÌ: konfigurace (a nikoli prostá sekvenènost), struktura, tedy také souhra různých rovin a stýkání textur – což vše podle McLuhana známe již z kubismu, v nìmž je také posloupnost vystøídána SIMULTANEITOU, protože konfiguraci tu – podobnì jako ve filmu musíme vidìt NARÁZ, V OKAMŽIKU – pravì to NÁS UÈÍ "mžikovì rychlému totálnímu VÌDOMÍ", následkem èehož máme možnost zahlédnout realitu jako TOTÁLNÍ INKLUZIVNÍ REZONANÈNÍ POLE. Ale to je výraz, jímž bychom pravì tak dobøe mohli definovat jak Herderùv prejazýkový živel univerzální symphatetické komunikace, tak komunikaèní èi poèítaèovou síť: "TOTÁLNÍ TELEPREZENCE". A nepochybñi by takto bylo možné pøiblížit i deleuzovsko-guattariovskou "rhizomatickou" strukturu, v níž lze každý libovolný bod spojit s každým jiným a v níž již nelze rozlišit strukturní momenty od non-strukturních, chaos od kosmu; tedy je to "chaosmos", così "støedního", pravì proto však MEDIUM. Anebo, vrátím-li se k pøedstavì síti totální komunikace: každý úèastník (to, èemu klasické myšlení øíkalo "subjekt") JE (MÌL BY BÝT) SPOJEN SE VŠEMÌ OSTATNÍMÌ, JE (MÌL BY BÝT) momentem síti, BODEM, VE KTERÈM SE PØEPÍNAJÍ INFORMAÈNÍ INTENZITY, které mají "impulzivní" formu: neodpovídá nýbrž rezonuje: so schnell wie moeglich.

Zdá se, že toto vše se nakonec koncentruje v pokusech o dokonalou konstrukci VIRTUÁLNÍ REALITY, jejímž ideálem je FULLY IMMERSIVE SYSTÈM, tedy VHROUŽENÍ ÚÈASTNÍKA DO MÉDIA. VIRTUÁLNÍ REALITA jako plnì realizovaná, BY NEBYLA NIC JINÈHO NEŽ NÁVRAT K RAJSKÈMU, MÝTICKÈMU STAVU KOMUNIKACE, byla by totálním zrušením distance. To a nic jiného znamená totiž ona PØÍTOMNOST ÚÈASTNÍKA VE VIRTUÁLNÍM PROSTORU, který se pøizpůsobuje akcím "uživatele": to je INTERAKCE S REALITOU JAKO MÉDIEM, INTERAKCE S PROSTOREM, KTERÝ JE SIMULACÍ DISTANCE; virtuální realita je sama realita jakožto médium, je to TOTÁLNÍ INKLUZIVNÍ PRESENCE a bez možnosti reprezentace. Kleistovský návrat do ráje zadními dveømi.

Virtuální realita jako produkt konvergence médií, jako MEDIUM VŠECH MÉDIÍ, je – slovy J. Baudrillarda - jakožto nekoneèná vnitøní diferenciacè jednoho a téhož subjektu ROZTØÍŠTÈNÍM DO IDENTIÈNA; ona excentriènost v identickém je výsledný efekt univerzalizace èlovìka prostøednictvím jeho mediálních extenzí. Dívám-li se pozornìji, skuteènì snad ani nelze nevidìt, jak se tu vrací onen rajský stav "komunikaèní síti", který – snad mi modìk – evokuje Herder ve své Abhandlung; rozdíl je snad jen ve slovníku a v akcentech. Síť jako produkt nových médií je podle Baudrillarda

"hédonismus prostého napojování". A Baudrillard také zcela charakteristicky říká:

"Jedinou funkcí videa je toto: být obrazovkou exstatické refrakce. Refrakce, která už nemá nic z obrazu, ze scény anebo moci reprezentace, která ani v nejmenším nesloží hře či představení, nýbrž, která slouží *ustavičnému napojování se na sebe sama*. Bez tohoto zkratování, bez tohoto rychlého současného připojení na síť, která vzniká napojením mozku, objektu, události či diskursu na sebe sama, bez tohoto trvalého videa nemá již dnes nic smysl."

Autilacanovský závěr zní: "Na místo zrcadlového stadia [stadium distance, odstupu a zápasu o překonání tohoto odstupu od sebe] přichází stadium videa."

Ětu-li tyto a podobné analýzy, nikdy se nemohu ubránit tomu, aby mi nepřipomínali herderovský popis "totální rezonance inkluze". Včetně důsledků či implikací tohoto obrazu: KONEC DISTANCE A RE-PREZENTACE, dokonce i v případě prostého vnímání; zde není místo pro DIVÁKA; zde jsou již archaismem všechny ony konvence, které konstituují paradigma DIVADLA REPRESENTACE. Proti tomu však tento stav evokuje RAJSKÝ STAV, STAV MÝTICKÉ NEODPOVĚDNOSTI. Nebo toto médium komunikace ve smyslu kontiguit, a nikoli SMĚNY, tento živel univerzální "proximity obrazů" či "simulací" je také ŽIVEL či MÉDIUM SLASTI, FASCINACE, médium POHROUŽENÍ; účastník je ponořen do média, tedy není tu ani minimální odstup, který by umožňoval komunikaci jako směnu, třeba jen "symbolickou": TRANSFERENCE TRANSFERENCÍ. Tělo se stává transparentním, nebo není nepřekročitelných vzdáleností, je tu pouze kontiguita ve spojení a ještě lépe: univerzální osmóza. Baudrillardovským jazykem řečeno: "Ve sféře [této] komunikace jsou řeči, lidé, pohledy ustaveni ve stavu virtuálního kontaktu, a přece se nikdy nedotknou, protože blízkost a dálka je tu něco jiného než blízkost a dálka těla vzhledem k tomu, co toto tělo obklopuje (...) tady se otevírá dimenze, která už není přesně lidskou dimenzí; je to dimenze excentrická, dimenze depolarizace prostoru a rozpouštění tělesných forem" (Aisthesis, 258)

Zjevně tedy "médium", v němž nelze situovat "vztah odpovídání", pokud každá od-pověď předpokládá od-stup: distanci a možnost re-representace (ono "vzhledem k němu" a "před ním"). Namísto distance a reprezentace běží zde spíše o svět účasti, seriálnosti, fragmentarity a fraktalizace. Právě proto je ovšem na místě mluvit o MÉDIU, resp. o MÉDIU VIRTUALITY: je médiem také proto, že se tu stírá rozdíl aktivního a pasivního – fotografický aparát vykonává to, co chce fotograf, který realizuje to, pro co je jeho přístroj programován. Nemá smysl klást otázku, co je subjektivní a co objektivní povahy: mediální virtualita není ani reálná, ani ireálná, není ani vnější, ani vnitřek. A dokonce i sám termín "TELE-komunikace" není příliš výstižný.

Ale o tom vlastně ani nechci mluvit. A právě tak nechci vzbuzovat dojem, že tento popis mediality zamýšlím jako skryté varování. Naopak. Tento svět se mi líbí, a líbí se mi proto, protože nabízí nové možnosti a šance. Avšak ty lze spatřit jen tehdy, PŘEKROČÍME-LI TRADIČNÍ KATEGORIÁLNÍ RÁMCE; pokud bychom např. i v této situaci pracovali modelem tradiční reflexivity, pak tyto možnosti patrně nezahledneme. Éra reprezentace asi vskutku skončila, a to nejen v oblasti komunikace, nýbrž právě tak se zdá být problematická i v rovině politiky a její teorie, je-li co vidět současným politologům a sociologům.

Je-li například moderním fenoménem par excellence masa a média masové komunikace, pak právě zde je patrné – abych se naposledy

dovolával J. Baudrillarda -, jak nezbytný je k pochopení tohoto fenoménu právě NOVÝ JAZYK, nová "konfigurace" pojmového aparátu. **Masa je především "mléčící většina" A TATO MLÉČÍCÍ VĚTŠINA JE MÍSTO "IMPLOZE" SMYSLU.** Tj.: masa transformuje "reprezentaci" v teatrální spektakularitu; je natolik dokonalým vodičem všech "komunikátů", které jsou jí adresovány, že se v ní nakonec rozplynou - a tedy již nemůže být ani tímto způsobem manipulována; je tak hyperloajální, tak transparentní vzhledem k politickému in-formování, že je již **POLITIKOU NEDOSAŽITELNÁ.** Uniká do mediality médií. Politická "reprezentace", která neví, že již není reprezentací, se sice snaží evokovat tradiční "signifikáty" (národ, vůle či mínění lidu či veřejnosti), avšak vzhledem k této "mléčící většině", jenž je uchopitelná nanejvýš statistickými metodami - a která neodpovídá, protože mléčí - bývá již v této politické praxi o pouhou **SIMULACI:** jediným referentem je tu právě "mléčící" většina, která je ve svém mlčení *nereprezentovatelná*: nenáleží již k řádu reprezentace, nelze ji re-flektovat, protože každý zkoumající paprsek pohltí a nevrátí. Je to **MLČENÍ**, které však jakožto mlčení **ZAPOVÍDÁ, ABY KDOKOLI MOHL MLUVIT JEHO JMÉNEM.** Sféra reprezentace se pod tímto mlčením mléčících většin definitivně hroutí. Jinak řečeno: **MASA JAKO DO SEBE UZAVŘENÝ PROSTOR IMPLOZE** (anebo jako "totální inkluzivní pole rezonance") **JE VELICE EFEKTIVNÍ ZPŮSOB OBRANY PŘED MOŽNOU MANIPULACÍ:** ukazuje "patafyzičnost" všech imaginárních řešení simulovaných problémů; unika technice moci - třeba i tím, že podléhá fascinaci a stává se "hyperkonformní". Je však v každém případě ne-reprezentovatelná, protože unikla sféře reprezentace a na nich postavených technikách dominance či kontroly.

Zase: nechci říci nic jiného než toto: s rostoucí šířením sítí nových médií, transformujících sám pojem "reality" a "reálného", se všechny kategorie stávají dvojnásobnými, dokonce v jistém smyslu **"MEMOZNAĚNÝMI"** - označují, pokud jich užíváme, částo něco docela jiného, než si myslíme anebo než očekáváme.

Řekl bych to docela jednoduše: není-li naprosto možná **ODPOVĚDNOST** založená na od-stupu (a přes něj na distanci a reprezentaci), protože síť nových médií zcela zproblematizovala pozici tradičního subjektu, jenž je teď substituován [UŽIVATELEM A] **ÚČASTNÍKEM** skutečnosti, jakožto pluriverzálního média, je tím spíše možná, ba nezbytná ona odpovědnost **ÚČASTNÍKŮ**, které se říká **SVĚDECTVÍ.**

To je ovšem silné tvrzení a silně dvojnásobné, tedy musím je ne-li vysvětlit, tedy alespoň komentovat. Chci říci toto: medialita nových médií a jejich prostřednictvím i refigurace našeho vnímání skutečnosti neznamena nezbytně konec toho, co tradičně označujeme jako "etika", avšak vytváří zásadní nový rámec pro úvahy orientované tímto směrem. Termínem **SVĚDECTVÍ** se snažím tento rámec nikoli definovat, nýbrž naznačit.

SVĚDECTVÍ nechce být re-representativní v tom smyslu, že by sdílelo cosi všeobecného; každé svědectví očího svědka a jeho perspektivy (a tato perspektiva může být dokumentována různě - např. jako montáž anebo jako stůh). Každý účastník je potenciálním **SVĚDKEM** v tomto smyslu. Nepřijímá svým svědectvím odpovědnost za nějaký celek (který je beztak plurální, protože multimediální), nýbrž jen a jen za svou účast, která je jen lokálně situovaná. Svědectví o lokálních událostech jakožto lokální událost, jakožto lokální interakce.

Ale také: každé svědectví je z principu nikoli konstativní, nýbrž performativní "výpověď" - to je důsledek toho, že jsme mimo sféru reprezentace.

Příklady: action painting anebo happening jsou performativní

akty, tedy svědectví. Podmínkou svědectví je účast, a nikoli distance; svědectví je jednání. Je známo, že pokud mohl Barnett Newman rozhodovat o způsobu instance svých obrovských pláten, vždy dbal na to, aby k nim divák nemohl zaujmout odstup: nechtěl "odpojené" diváky, nýbrž "zapojené" svědky.

René Girard říká: nebude již obětí, jejichž nespravedlivé pronásledování by nakonec nebylo odhaleno, protože žádná sakralizace již není možná. Žádný mýtus již není s to transfigurovat persekuci. Po evangeliích [a evangelia nejsou než dokumenty, svědectví, a v tomto smyslu performativy] je jakákoli mytologizace nemožná, nebo je odhalen zakládající mechanismus [původního násilí], avšak právě tím je znemožněno jeho fungování. Právě proto již nemáme mýty, o to více však textů o pronásledování.

Elie Wiesel říká: "kdyby mé příběhy napsal někdo jiný, nebyl bych je psal já. Napsal jsem je, abych dosvědčoval. Mou úlohou je úloha svědka... Nevyprávět anebo vyprávět jiný příběh znamená dopouštět se vědomé lži."